

Anna KAWALEC

O PEWNEJ METODZIE TWORZENIA KULTURY

W poszukiwaniu scenicznego wyrazu postaci świętej Teresy z Ávili Danuta Michałowska podążyła w wymiar „szczególnego wewnętrznego dystansu”. „Z jednej strony chciałoby się zbliżyć ludziom tę niezwykłą i wspaniałą osobowość możliwie najbardziej, najautentyczniej, z drugiej strony zaś nie można dopuścić do utożsamienia się z nią, byłoby to bowiem groźne kłamstwo”¹. Aktorka dystans wobec postaci uzyskała przez odczytywanie w wybranych momentach spektaklu tekstów świętej Teresy oraz przez dobór kostiumu, odmiennego od stroju zakonnego.

Takie były metody aktorki Teatru Rapsodycznego. Co robi natomiast Krzysztof Dybciak – badacz, historyk literatury i jej krytyk, a zarazem jej twórca – aby w wyborze polskich tekstów literackich poświęconych Janowi Pawłowi II² postać Papieża, uznanego za świętego jeszcze za życia, „zbliżyć ludziom możliwie najbardziej, najautentyczniej”, a jednocześnie jej nie przeinterpretować, nie przekłamać?

¹ D. Michałowska, *Aktor wobec tekstu religijnego*, w: *Dramat i teatr sakralny*, red. I. Sławińska i in., Wydawnictwo KUL, Lublin 1988, s. 52.

² *Jan Paweł II w literaturze polskiej. Antologia tekstów literackich*, oprac. K. Dybciak, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2008, ss. 354.

Dybciak przywdziewa kostium zdystansowanego reżysera albo też mistrza ceremonii (gdyż niewidoczny ciągle działa). Ceremonia ta to twórczy proces „przeciwdziałania zapomnieniu” (s. 13) i zapobiegania tworzeniu „stereotypów fałszywej pamięci” (tamże). Utworzenie antologii – zebranie tekstów według przyjętej zasady – wydaje się działaniem dość prostym i zasadniczo odtwórczym (księgarnie zasypane są zbiorami tekstów przeróżnej proveniencji), ale Dybciak – reżyser czytający rzeczywistość jemu współczesną – chce „świadomie budować tradycję” (tamże). Wie, że trzeba zapewnić sprawną komunikację między ludźmi a przeszłością. W dwudziestym pierwszym wieku cel ten może być zrealizowany jedynie dzięki „nieustannej selekcji informacji” (tamże), dzięki ocaleniu wartościowych fragmentów spisanych doświadczeń świadków tamtego czasu, tamtego Człowieka.

Już sam wstęp autora antologii (nie zaś tylko redaktora, bo budowanie tradycji jest niewątpliwie celem twórczym) jest przejawem podwójnej roli, jaką chce spełnić Dybciak. Z jednej strony wciela się w postać odbiorcy współczesnej kultury, jest jednym z tych, którzy w pewnym stopniu uczestniczyli w pontyfikacie Jana Pawła II, a teraz podejmują refleksję nad fenomenem Papieża Polaka. Obecność autora odczuwalna jest w każdym nie-

mal wybranym przez niego fragmencie, a szczególnie w osobistej i podsumowującej *Re-kolekcji* Jerzego Sosnowskiego. Tekst ten ma spełniać funkcję egzemplifikacji życia – i przeżyć – przedstawiciela szeroko rozumianego pokolenia Jana Pawła II w kontekście bycia Jana Pawła II. Autorska obecność Dybciaka odznacza się też wyraźnie w wyborze finalnego tekstu antologii. Jest nim *Areopag przed kapliczką* Krzysztofa Koehlera. Koehler odnosi się w nim do awangardowej elity intelektualnej, w której prym wiodą dekonstrukcjonistyczne i destrukcyjne (na różnych płaszczyznach) tendencje współczesnej kultury. Pointą tego fragmentu, jak i całej antologii, jest zawarte w nim credo – odważne opowiedzenie się po stronie tradycji Pawłowej, po stronie tego, który schodził wprawdzie ze wzgórza Areopagu odrzucony przez Greków, lecz dał początek długiemu procesowi tworzenia Kościoła. Paweł „tylko wskazał drogę, to Chrystus żyje i działa” (s. 345). To oczywista analogia do roli, którą spełnił Jan Paweł II. Teraz działa Chrystus, działa mimo neopogańskich i antychrześcijańskich prądów w kulturze. Dowodem na to działanie jest właśnie finalne credo tej ważnej, choć niepozornej antologii, credo współczesnych wybitnych intelektualistów, których przedstawicielami są Dybciak i Koehler.

Wydaje się, że autentyczność wypowiedzi była głównym kryterium doboru materiału do tej antologii, choć autor pisze o innych przyjętych wyznacznikach – których granice jednak mocno rozciągał – takich jak: poziom artystyczny tekstów, wybitność autora i wartość dokumentacyjna (por. s. 29n.). Dybciak ujawnia więc drugą spełnianą przez siebie rolę: twórcy współczesnej kultury – budowniczego tradycji. Zbiera materiał (pomaga mu w tym żona), dokonuje jego selekcji, wprowadza czytelnika w teoretyczne, społeczne i historycznoliterackie aspek-

ty opisu fenomenu Papieża. W trzeciej części wstępu ujawnia on swój metodologiczny warsztat budowania antologii. Niczym średniowieczny skryba i zarazem renesansowy erudyta wprowadza nas w świat ceremonii – w świat tworzenia tradycji – w świat dialogu między przeszłością a teraźniejszością.

Autor antologii krok po kroku wyjaśnia czytelnikowi, kto jest kim: noty o autorach widnieją przed każdym wprowadzonym do antologii fragmentem, wszystkie nazwiska, nazwy czasopism, instytucji, wydarzenia historyczne czy dane geograficzne pojawiające się w tekstach zostały opisane w przypisach. W przypisach też Dybciak zamieścił wyjaśnienia i sprostowania informacji zawartych w materiale antologii: na przykład sprostowanie wypowiedzi Krystyny Zbijewskiej na temat przypisywanych przez nią Wojtyłę poglądów socjalistycznych (por. s. 48), czy przytoczenie odmiennych wspomnień prof. Stanisława Urbańczyka na temat postawy prof. Kazimierza Nitscha podczas egzaminu (por. s. 49). W przypisach również zamieszczone są dane źródłowe wszystkich fragmentów antologii³ – to dla tych odbiorców, którym nie wystarcza fragmentaryczne i selektywne dzieło informacyjnej kultury. Dybciak zaprasza każdego: i odbiorcę kultury internetowej, i czytelnika książek. Oferuje im bogate i frapujące menu.

W menu tym znajdziemy: w pierwszej grupie wypisów części pierwszej antologii, nazwanej „Karol Wojtyła” – wspomnienia bliższych i dalszych znajo-

³ Wiele z nich pochodzi z innych antologii (zob. np. *Młdzieńcze lata Karola Wojtyły. Wspomnienia*, red. J. Kydryński, Oficyna Cracovia 1990; *Obecność. Karol Wojtyła w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, red. M. Filipiak, A. Szostek MIC, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1989) lub są to odpowiedzi na ankiety rozpisywane przez miesięcznik „Więź”.

mych Papieża dotyczące wydarzeń z jego życia sprzed wyboru na Stolicę Piotrową (np. Zbigniewa Siłkowskiego, Haliny Królikiewicz-Kwiatkowskiej, Jerzego Bobera, Tadeusza Kwiatkowskiego, Juliusza Kydryńskiego, Danuty Michałowskiej, Tadeusza Kudlińskiego, Bohdana Urbankowskiego), teksty o charakterze genealogicznym (ks. Adama Bonieckiego czy Andrzeja Nowaka), a także przykład zbeletryzowanej formy biograficznej (Pawła Zuchniewicza); w grupie drugiej tej części – teksty dotyczące okresu działalności duszpasterskiej i naukowej Karola Wojtyły (m.in. Józefa Szczypki, Andrzeja Kijowskiego, Adama Rodzińskiego, Jerzego Kalinowskiego, ks. Tadeusza Stycznia, Ireny Sławińskiej, Stefana Kisielewskiego). Część druga antologii zatytułowana jest „Wybór papieża z Polski”. Zawarte są w niej osobiste komentarze (np. Kijowskiego, Mariana Brandysa, Juliana Strykowski, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego), wypowiedzi publicystyczne (Jarosława Iwaszkiewicza, Kisielewskiego, Władysława Tatarkiewicza, Andrzeja Wajdy, Anny Kamieńskiej), a także formy liryczne (m.in. Józefa Łobodowskiego, Marka Skwarnickiego czy Bolesława Taborskiego). Dość obszerne fragmenty przytoczył Dybciak z korespondencji Sławomira Mrożka i Wojciecha Skalmowskiego, ze względu na – jak napisał w „Przedmowie” – ich „oryginalną perspektywę, na tle komentarzy dotyczących konsekwencji wyboru Jana Pawła II” (s. 27).

Trzecia część antologii zatytułowana „Pielgrzym” podzielona jest na dwa rozdziały: obszerniejszy, dotyczący pielgrzymek do Polski, zatytułowany „Polska” oraz skromniejszy pod tytułem „Proboszcz globalnej parafii”. O pielgrzymkach Jana Pawła II do ojczyzny piszą między innymi Miron Białoszewski, o. Jan Góra, Jerzy Ficowski, Gustaw Herling-

-Grudziński, Jan Błoński, Jerzy Krzysztoń czy Andrzej Stasiuk, o pielgrzymkach do innych państw natomiast ks. Adam Boniecki, Tadeusz Nowakowski, Marek Skwarnicki czy Czesław Miłosz.

Czwartą część antologii autor nazwał „Zamach”. „Dramaturgia tragicznego zdarzenia na Placu Świętego Piotra była tak potężna, iż wierne relacje zamachu i pobytu w szpitalu Jana Pawła II [...] zyskały rangę prawdziwych dzieł literackich” (s. 28). Dybciak ma tu bez wątpienia na myśli wypowiedź ówczesnego bp. Stanisława Dziwisza podczas uroczystości przyjmowania przez niego tytułu doktora honoris causa na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w roku 2001 oraz, co sam podkreśla, zapis świadectwa złożonego już po innym dramatycznym zdarzeniu w roku 2005 przez ks. Tadeusza Stycznia w Kościele Akademickim KUL. Teksty zawarte w tej części promowane są przez Dybciaka również z tego względu, że stanowią lekturę mogącą „konkurować z klasycznymi powieściami sensacyjnymi” (tamże) tak ze względu na polityczny kontekst tego wydarzenia, jak i jego tajemniczość (tu szczególnie inspirujące są fragmenty z tekstów Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Tadeusza Konwickiego, Waldemara Łysiaka, a zwłaszcza rozprawka Jana Józefa Szczepańskiego na temat logiki terroru). Wiele miejsca w tej części antologii autor poświęca poezji, między innymi ks. Janusza Stanisława Pasierba, Bronisława Maja, Ernesta Brylla, Józefa Barana, Bogusława Żurakowskiego czy Janusza Kotańskiego. Na szczególną uwagę zasługuje w tym miejscu zabieg wykorzystania przez Dybciaka całego wachlarza utworów z rodzaju lirycznego, różnorodnych pod względem artyzmu, liryczności i ważności ich autorów dla sztuki polskiej. Zabieg ten jest szczególnie, gdyż naturalnie wpisuje się w wybór dzieł literatury polskiej, jest przeglądem

różnych stylów i okresów twórczości lirycznej. Świadomie przez autora uporządkowane wiersze spełniają także funkcję retardacyjną, raz to kojąc nadwyreżony wyrafinowanymi intelektualnie fragmentami umysł czytelnika, raz to rozładowując napięcie emocjonalne budowane w tekstach dotyczących na przykład zamachu na życie Jana Pawła II.

„Świadek, nauczyciel, znak sprzeciwu” to część piąta książki – zbiór tekstów poświęconych najobszerniejszej i najbardziej różnorodnej dziedzinie działalności Papieża. Znajdziemy tu między innymi teksty poetyckie ściśle bądź luźno związane z osobą Jana Pawła II (np. Stanisława Barańczaka, Iwazkiewicza, ks. Jana Twardowskiego, Andrzeja Sulikowskiego, bp. Józefa Zawitkowskiego), fragment dramatu Jerzego Pilcha, fragment Wojciecha Wencła recenzji wyboru cytatów z pism Papieża, refleksje księdza Pasierba na temat amerykańskiej sztuki filmowej o tematyce religijnej, specyficzną w tym kontekście relację z pielgrzymki-wycieczki do Watykanu oraz blok listów otwartych – odpowiedzi artystów na skierowany do nich list Jana Pawła II. Listy te są wyborem z wydanej w roku 2006 pozycji *Jan Paweł II do artystów. Artyści do Jana Pawła II*⁴, a w antologii Dybciaka służą rozwijaniu tradycji, w której kultura ro-

zumiana jest jako dialog pomiędzy artystą a odbiorcą jego dzieła oraz pomiędzy nimi a Najwyższym Artystą.

Ostatnia część omawianej antologii nosi tytuł „Odchodzenie” i oprócz przywołanego już świadectwa księdza Stycznia, przyjaciela, ucznia i następcy Karola Wojtyły na stanowisku kierownika Katedry Etyki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, zawiera głosy przedstawicieli tak zwanego pokolenia Jana Pawła II (Andrzeja Horubały, Piotra Wojciechowskiego i będących może gdzieś dalej w orbicie myślowej czy czasowej – Andrzeja Stasiuka i Doroty Masłowskiej), refleksję Nowaka wpisującą życie Papieża z Polski w Słowackiego wizję działających Królów-Duchów, a także teksty ważne, będące osią dzieła Dybciaka, współbrzmiające z jego głosem, wspomniane na początku tego omówienia: *Re-kolekcję* Sosnowskiego oraz *Areopag przed kapliczką* Koehlera. One, przecięte poezją Krzysztofa Lisowskiego i Adama Lizakowskiego, zamykają kartki antologii.

Czytelnik jednak pozostaje otwarty, książka Dybciaka pomogła mu... przekroczyć próg nadziei.

⁴ Zob. *Jan Paweł II do artystów. Artyści do Jana Pawła II*, red. B. Drożdż-Żytyńska i in., Gaudium, Lublin 2006.